BENJAMIN C. FORTNA

KUŞÇUBAŞI EŞREF'İN EŞİ Pervin'in SAVAŞI

HATIRAT

TİMAŞ

Kuşçubaşı Eşref'in Eşi
PERVİN'İN SAVAŞI
Benjamin C. Fortna

Hatırat

TİMAŞ YAYINLARI | 4678
Hatırat | 48

EDİTÖR
Zeynep Berktaş

KAPAK TASARIMI
Yasin Çetin

İÇ TASARIM
Nur Kayaalp

1. BASKI
Aralık 2019 İstanbul

ISBN
ISBN: 978-605-08-3028-6
9 786050 830286

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 45587

BASKI VE CİLT
Alfabe Basım
İkitelli OSGB Mah. Enkoop 1. Sok.
No: 1B/-1 Başakşehir/ İstanbul
Telefon: (0212) 485 21 25
Matbaa Sertifika No: 46012

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

Teşekkür 9

Kuşçubaşı Eşref'in Eşi
Pervin'in Savaşı

Giriş 14

Pervin Hanım'ın Hatıratı.....16

Anlatının Değeri 21

Sivil Cephe 25

Duygular, Duygusallık ve Samimiyet 33

Pervin Sencer'in Hâl Tercümesi
1891-1964
Siyasi Zulümler ve Facialar

İlk sözüm 41

Eşref'le Evleniyorum 47

Eşref'le Fethi Mısır'a Uçacaklar 49

Eşref İzmir'e Dönüyor. Bize Açılamıyorsa da
Seferine Hazırlanmada 51

Beni Sevindirecek Bir Haber 53

Eşref Beş Türklerle Hindistan Seferinde.....57

Eşref Mısır'ın el-Ariş Kasabasında 65

Geri Çekilmeleri.....65

Eşref yine Mısır'ın Tur-ı Sina'sı içlerinde 67
Eşref Kanal'ın Süveyş Cephesinde.....69
Mehmed Âkif'i de Alarak Eşrefler Necd Çöllerindeler 71
Bir Mukayese 75
Bir Haftada Dört Bin Koyunumuz Ölüyor 77
Bu Söze Bir Misal 79
Yakup Cemil Vakasından Eşref de Divan-ı Harb'te 87
Eşref Gene Hazırlıkta 93
Eşref'ten Telgraf.....95
Aylar Geçiyor, Merak İçindeyiz 97
Baykuş Gibi Bir Ötüş 99
Üç Buçuk Sene Matem İçinde Gözyaşları Döktük 113
Çok Sevdiğim Salihli'yi Terk Ediyoruz 115
Rauf Bey Efendi'ye Rast Geliyoruz 119
Akhisar'a Geldik 123
Tren Yolu da Meğer Tehlikeli İmiş 125
Malta'dan Eşref Gelemiyor, Daha Doğrusu Gelmiyor 129
Eşrefler Geliyorlar 135
Eşref İstanbul'a Çıkıyor Ve Rıhtımdan Kaçıyor 137
İstanbul'da Millî Teşkilat Başlamada 145
Abdurrahman Bey'in Adeta Bana Bir Müjdesi 147
Bir Kaza Geçiriyorum; Doktorlar Elindeyim 161
Ancak Elimizde 3,500 Liramiz Var 167

Eşref'e Muhim Bir İhtarım.....167

Eşref Ankara'da 171

Ali Kemal Bey'in Eşref Aleyhinde Münasebetsiz Yazıları.....171

Adapazarı Mücadeleleri.....175

Maltepe Endaht Mektebi'ni Eşrefler Basıyorlar.....179

16 Mart Hadisesi.....181

İstanbul'dan Anadolu'ya Kaçıyoruz, Fakat Tutulduk.....183

Abdurrahman Bey Tekrar Bizi Anadolu'ya Kaçırıyor.....187

Selametle, Bursa'dayız.....191

Gelelim Adli ve Ahmed Beylere 193

Eşref Vazifesinden Çekiliyor 197

Eskişehir'de İkametteyiz. Kötü Tesadüfler Başlıyor.....201

Eşref Mebusluğa Davet Olunuyor ve Mazeret Gösteriyor....207

Eşref'i Söke'ye Alıp Geçmeye Taraftarım.....211

Teoharis İsimli Bir Rum Tüccarı.....215

Roma'da Bulunan Enver Paşa'dan
Eşref'e Gelen Bir Mektup 223

Enver Paşa'nın Mektubunu Getiren Tayyareci Salim Bey'dir.
[İlkuçan].....229

TEŞEKKÜR

Bu eserin yayınlanmasına vesile olan şahısları tanımak bir zevkti. Öncelikle, aralarında Pervin Hanım'ın hatıratını keşfetmekten mutluluk duyduğum Eşref'in özel kayıtları üzerinde çalışma şansını cömertçe bana sunan Eşref'in torunlarına teşekkür etmek isterim. Pervin'in yazılarının yayınlandığını ve başkaları için de erişilebilir hâle geldiğini görmenin onları mutlu edeceğini ümit ediyorum.

Pervin'in metnini hazırlarken, anlatıyı okuma ve yorumlama konusunda yardımlarını gördüğüm Nuray Özdemir, İrem Gündüz, Ebru Akçasu ve Talha Çiçek de dahil olmak üzere birçok meslektaşımdan istifade ettim; son birkaç yıldır kazandıkları birikimlerini benimle paylaştıkları için kendilerine çok müteşekkirim. TİMAŞ'taki meslektaşlarım, özellikle Selim Ahmetoğlu ve Zeynep Berktaş da harcadıkları zaman ve gösterdikleri gayretle aynı ölçüde cömert idiler.

Elinizdeki kitap, yukarıda anılan şahısların ve diğer birçok unsurun yardımı olmadan ortaya çıkamazdı. Pervin'in hatıratı, 1914'ten 1920'ye kadar geçen süreçte büyük acı ve ıstırapların yaşandığı Osmanlı İmparatorluğu hakkında eşsiz bir perspektif sunmaktadır. Pervin'in kederi, doğal olarak anlatısında ön plana çıkmaktadır; ancak onun kişiliği ve mizah anlayışı da sık sık dikkatleri çekmekte ve I. Dünya Savaşı trajedisi ile sonrasında yaşanan karmaşa için adeta karşılama niteliğinde öneriler sunmaktadır.

Kuşçubaşı Eşref'in Eşi

PERVİN'İN SAVAŞI

Giriş

Birinci Dünya Savaşı yüzyılını devirirken, daha önce bilinmeyen materyallere karşı yeni bir ilgi uyandı ve bu mühim çatışma hakkında araştırma yapmak için bir dizi önemli yeni kaynak ortaya çıktı. Birçok materyal gün ışığına çıkarken, nispeten az bilinen bir saha da kadınların savaş zamanında yaşadıkları tecrübelerdir. Leila Fawaz'ın Elizabeth Thompson'ın araştırmasına dayanarak yakın zamanda yazdığı gibi, Büyük Savaş'ta Osmanlı kadınının yaşadığı tecrübe çoğu kez basmakalıp sözlere indirgenmiştir. Erkekler savaşın kahramanları olarak hatırlanırken; kadınlar ise, açlık ve sefaletten çıldıran, fuhşa sürüklenen ve hatta nadiren ve kuşkusuz vahim durumlarda hayatta kalmak için kendi çocuklarını yiyen kişiler olarak hatırlanmaktadır.[1] Bu tür tasvirlerde ortaya çıkan kültürel önyargılara dair sorunların arkasında ise, savaş yıllarından çok az kadının, özellikle de erkeklerin müdahale etmediği kadınların sesinin çıktığı gerçeği yatmaktadır.

Gün ışığına çıkan kadın yazarlar tarafından kaleme alınmış olan nispeten az sayıdaki Osmanlı savaş zamanı hatıratlarının neredeyse bütünü Osmanlı dönemi sonrasında yayınlanmış, dolayısıyla da bu eserlere daha sonraki dönemlerin, genellikle

1 Leila Tarazi Fawaz, *A Land of Aching Hearts: The Middle East in the Great War* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014), 280.

de Türkiye Cumhuriyeti'nin kendine özgü siyasi ve kültürel uygulamalarının neşriyattaki etkisi yansımıştır.[2] Yakın zamanda Christoph Herzog tarafından analiz edilen Mediha Kayra'nın not defterleri gibi birkaçı da savaş döneminde yazılmış, ancak daha sonra yayınlanmıştır.

Kadınlarda okuryazarlık oranının nispeten düşük olmasının dışında, bu dönemdeki kadın anlatılarının yetersizliğinde payı olan diğer bir faktör de, Hülya Adak'ın belirttiği gibi, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde mahremiyetlerini kamuya açık hale getirmekten kaçınan kadın yazarların yazma konusundaki isteksizliği olabilir.[3] Erkeklerin hâkim olduğu bir dünyada, her şeyin yolunda gitmesi için kadınların aile hayatları bastırılmış gibi görünmektedir. Adak'ın da gözler önüne serdiği gibi, aile hayatı alenen göz önünde olan kadın yazarlar kuşağı daha sonraki yıllarda var olmuştur.

Burada takdim edilen hatırat, bu eğilime bir karşılık, bir misal sunmaktadır. Muhtemelen daha sonraki hayatında yazdığı için (ve ölümünden sonra kamuya açılmasını arzu ettiği için), Pervin Sencer'in anlatımında, hayatının mahrem ve gayri mahrem yönlerinin birbiriyle nasıl çakıştığı, dahası, Birinci Dünya Savaşı sürecinin ve hemen sonrasındaki dönemin nasıl kafa kafaya çarpıştığı görülebilir. Pervin'e gelince, onu çağdaşı kadın yazarlardan farklı kılan, özelinin siyasi olması, yani ailevî hayatının siyasetle iç içe olmasıydı.

---

2 Christoph Herzog, "The Urban Experience in Women's Memoirs: Mediha Kayra's World War I Notebook", (ed.) Nazan Maksudyan, *Women and the City: Women in the City: A Gendered Perspective on Ottoman Urban History* içinde, (New York: Berghahn, 2014), 152.

3 Hülya Adak, "Suffragettes of the Empire, Daughters of the Republic: Women auto/biographers narrate national history (1918-1935)", *New Perspectives on Turkey,* 36 (2007): 27-51.

Pervin Sencer, Osmanlı'nın savaş mücadelesinde ve bilhassa Teşkilat-ı Mahsusa'da çok önemli bir şahsiyet olan Kuşçubaşı Eşref'in eşiydi.[4] Pervin'e gelince, Eşref'in faaliyetleri az çok belli idi, ancak eşi Pervin'i çelişkili duygular içerisinde bırakmaktaydı: O, bir yandan eşinin savaş zamanındaki göreviyle gurur duyarken, diğer yandan da kocasını kendisinden ve ailesinden alıp en sonunda da sürgüne götürdüğü için acı bir kırgınlık hissediyordu. Bu iç çatışma, keder ve itirazın bileşimini ifade ederken, sayfalarına da canlılık katıyordu.

Bu yazının üç ana hedefi vardır. Bunlardan ilki, Pervin Sencer tarafından kaleme alınan ve 1914'ten 1920'ye kadar olan süreci kapsayan hatıratı tanıtmaktır. Bu tarihlerden de anlaşılacağı üzere, Pervin'in savaşı 1918'de sona ermedi. 1920 yılı başlarına kadar İngiliz savaş esiri olarak kalan kocası, döndüğünde derhal Anadolu direniş hareketine katıldı; onun esaretten dönüşü, aynı yıl içerisinde Ankara merkezli gruptan ayrılması öncesine denk düşmektedir. İkincisi, son dönem Osmanlı tarihi incelemelerine ışık tutacak olan Pervin'in çalışmasının anlatı değerini, özellikle de birbirine

4 "Kuşçubaşı Eşref" adının yanında, "Kuşçubaşızâde Eşref", "İzmirli Eşref" gibi isimlerle de bilinmektedir. Eşref, Türkiye'de soyadı kanunu kabul edildikten sonra, ailesinin XII. yüzyıl Selçuklu Hükümdarı Ahmet Sencer'e dayandığı iddiasına atfen "Sencer" soyadını almıştır. Eşref'in hayatı hakkında bilgi ve hakkında büyük oranda olumlu ifadelerin yer aldığı özgün bir çalışma için bkz. Eşref Kuşçubaşı, *The Turkish Battle at Khaybar* (Philip H. Stoddard - H. Basri Danışman), (İstanbul: Arba, 1999). Amatör bir tarihçi olan Ahmet Efe'nin Eşref hakkında genellikle olumsuz bir üslup sergilediği oldukça kusurlu bir çalışma için bkz. Ahmet Efe, *Efsaneden Gerçeğe Kuşçubaşı Eşref* (İstanbul: Bengi, 2007). Eşref'in özel yazmalarının yanı sıra arşiv kaynaklarında hakkında yapılan bir çalışma için bkz., Benjamin C. Fortna, *The Circassian: The Life of Eşref Bey, Late Ottoman Insurgent and Special Agent* (London: Hurst, 2016); Benjamin C. Fortna, *Kuşçubaşı Eşref: Efsane Teşkilat-ı Mahsusa Subayının Hayatı*, çev. Selçuk Uygur, (İstanbul: Timaş, 2017).

sıkı sıkıya bağlı olan Birinci Dünya Savaşı yıllarını ve "Millî Mücadele" dönemini özetlemek istiyorum. Üçüncüsü ise, hatıratın duygusal ve mahremiyete ait alanlarına başvurma yollarından bazılarının, bu geçici dönemin siyasi ve kişisel tarihi arasındaki bağlantının önemini vurgulamaya katkıda bulunabileceğini göstermeyi ümit ediyorum.

Pervin Hanım'ın Hatıratı

Daha hacimli bir projenin parçası olarak çalışmış olduğum Kuşçubaşı Eşref'e dair özel yazılar arasında, hazine değerinde bir belge olduğunu hemen fark ettiğim bir şey buldum. Onun eşi tarafından kaleme alınan bu anlatı, *Pervin Sencer'in Hal Tercümesi* başlığı altında el yazısı ile yazılmış, doksan küsur sayfadan oluşan bir çalışmadır. Her ne kadar bazı biyografik materyaller içeriyor olsa da Büyük Savaş ve hemen sonrasında onun yaşadıklarına dair bir hatırat olan bu metin, bir hatıratın çok ötesinde bir çalışmadır.

Söz konusu eseri ve yazarını tarihî bağlamda bir yere koyabilmek için kısa bir özgeçmiş bilgisine ihtiyaç duyulmaktadır. Fatma Pervin, Çerkes göçmenlerinden 1914 yılında evlenen ve en sonunda Batı Anadolu'ya yerleşen toprak sahibi bir ailenin kızı olarak 1897 yılında dünyaya gelmiş, 1985 yılında da hayata veda etmiştir. Pervin, ileride de görüleceği gibi, hayatındaki erkeklerden bağımsız hareket etmiş ve hatta onları eleştirmiş, bu erkeklerle bağını belirterek, kendi kuşağından bir kadına kıyasla daha özgün bir şekilde önce kendini tanıtmıştır; hatıratının ilk satırında önce kocası ardından da babası anılmaktadır: "Eşref Kuşçubaşı'nın karısıyım. Hacı Ziya Bey'in kızıyım…"[5] Başka bir yerinde de anılarını

5 Eşref Kuşçubaşı Evrakı, "Pervin Sencer'in Haltercümesi, 1897-1964: Siyasi Zulmlar ve Facialar", 1.

Gençlik günlerinde Pervin Hanım

yazma konusunda kocasının onay verdiğini ifade etmiştir. Bahsi geçen koca, imparatorluğun son yıllarındaki büyük çatışmaların tümünde (örneğin Trablusgarp Savaşı, Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve "Millî Mücadele"de) görev yapmış olan Osmanlı özel harekât subayı, oldukça meşhur bir şahsiyet -kimilerine göre ise kötü şöhretli- idi. Eşref, Enver Paşa'ya yakın olan "Fedai Zabitan"dan oluşan çekirdek gruptakilerden biri ve Osmanlı ordusunun Balkan Savaşları

ve Trablusgarp'taki savaş tecrübelerinin bir neticesi olarak yine Enver Paşa tarafından kurulmuş olan çok yönlü özel harekât ve istihbarat ağı Teşkilat-ı Mahsusa'da dikkat çeken bir şahsiyet idi. Teşkilat-ı Mahsusa -imparatorluğun savaş döneminde özellikle Rumlara ve Ermenilere karşı faaliyetleri bağlamında- ve teşkilatla ilişkili farklı rollere sahip subaylar, tırnak içinde birçok tartışmanın merkezine konulmuştur.[6] Bu tür mevzular hatıratın kapsamı dışında kalmaktadır, ancak Pervin'in, teşkilatın faaliyetleri konusunda daha büyük çıkarımlarda bulunmaması ve suskun kalması dikkat çekicidir. Farklı bakış açılarına bağlı olarak, meşhur ya da kötü şöhretli Eşref, savaştan sonra Ankara'da Mustafa Kemal'in etrafında birleşen milliyetçi güçlerle en sonunda ilişkisini kesmiştir. Eşref de Çerkes dostları "Çerkes" Ethem ve Reşid kardeşler gibi, Batı Anadolu'daki Çerkes topluluklarını o sırada Müttefiklerin işgali altında bulunan İstanbul'daki Osmanlı hükümetine sadakat ile daha sonra Atatürk adı ile de anılacak olan Mustafa Kemal öncülüğünde oluşan isyancı/direnişçi güçler arasında bölen, 1919 yılı Mayıs ayında Batı Anadolu'nun Yunan işgaline maruz kalmasıyla daha da karmaşık bir hal alan amansız bir iç savaş ortamında, İstanbul'a sadık kalan tarafa yöneldi.[7] Mücadeleyi İstanbul Hükümeti ve Yunan tarafında olarak etkili bir şekilde sonlandıran bu adamlar, en sonunda *istenmeyen kişiler* olarak ilan edildi. Bu istenmeyen "150" kişi, Lozan'da hazırlanan listede yer aldı ve Türkiye

6 Teşkilat-ı Mahsusa hakkında en güncel ve kapsamlı bir araştırma için bkz., Polat Safi, "History in the Trench: The Ottoman Special Organization – *Teşkilat-ı Mahsusa* Literature" *Middle Eastern Studies* 48:1 (2012): 89-106 and "The Ottoman Special Organzation – Teşkilat-ı Mahsusa: An Inquiry into its Operational and Administrative Characteristics", Yayınlanmamış Doktora Tezi (Bilkent Üniversitesi, 2012).

7 Ryan Gingeras, *Sorrowful Shores: Violence, Ethnicity, and the End of the Ottoman Empire, 1912-1923* (New York: Oxford University Press, 2009).

Cumhuriyeti'nin kurulmasından itibaren ülkeye girmeleri yasaklandı. Eşref, 1950'lerin başlarında kendisine Türkiye'ye "dönüş" izni verilmesi öncesinde, evvela Yunanistan, ardından da Mısır olmak üzere otuz yılı aşkın yılını sürgünde geçirdi ve 1964'te Türkiye'de hayata veda etti.

Pervin, ara sıra yapılan yurtdışı seyahatlerinin yanı sıra, evlilik hayatlarının çoğunu kocasından ayrı yaşamış, bu yüzden de iki kızları ile Eşref'in daha önceki evliliğinden olan ve kendi evladıymış gibi benimsediği oğlunu bir başına yetiştirmiştir. Eşref'in yokluğunun hüküm sürdüğü bu uzun döneminin Pervin ve ailesine yaşattığı ıstırap ve yine onun sürgün oluşuna bağlı derinden hissedilen adaletsizlik duygusu Pervin'in çalışmasını geciktiriyor, bununla beraber kâğıda döktüğü olaylar ister istemez yazılarına canlılık katıyordu. Fakat yakında da görüleceği gibi Pervin, evliliklerinin neredeyse ilk günlerinden itibaren kocasından ayrı yaşamaya alışmak zorunda kalmıştı. Pervin'in metni, bu fırtınalı yılları anlatan kadınların kaleme aldığı birkaç yazı arasında sıra dışı olmakla kalmayacak; ayrıca yazarının, dönemin en önemli subaylarından bazılarıyla yakın bağları olan Teşkilat-ı Mahsusa'da bir subayla evli olması da onu emsalsiz kılacaktı.

Metin hakkında birkaç söz: Pervin'in anlatısı, Osmanlı Türkçesi ve el yazısı ile yazılmıştır. Tam adı ("Pervin Sencer'in Hâl Tercümesi, 1897-1964: Siyasi Zulümler ve Facialar", yani Pervin Sencer'in Biyografisi, 1897-1964: Siyasi Baskı ve Felaketler), olmasına rağmen, yazma tarihsizdir. Eşref'in ölüm yılı olan 1964 tarihi, çalışmaya muhtemelen daha sonra ilâve edilmiştir. Bu da yazarın kendi doğum yılı olan 1897'den başlayan sürece onu da dâhil etmeyi amaçladığını göstermektedir. Bununla beraber asıl anlatı, sadece 1914'te Eşref'le olan evliliğinden, 1920'de onun sürgün hayatının

Doğacak olan oğlu Sencer'e hamile olan Pervin Hanım, Eşref Bey'in ilk eşinden olan oğlu Ferudun ile birlikte

başlangıcına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Metin, muhtemelen unutulmuş veya bırakılmış bir cümlenin ortasında son bulmaktadır. Yazarın, hatıratını yazarken birkaç yerinde iki kaynak kullandığı görülmektedir: 1- Kocasının geniş kapsamlı hatıratı (şu anda kayıp, ancak o vakit yayımlanmamış halde var olan) ve 2- O sırada almış olduğu kendi notları. Bu muhtemelen, örneğin kelimesi kelimesine sunduğu diyalog örnekleri de dâhil, verebileceği teferruat seviyesini açıklar. Üslup açısından metin, geniş bir kelime dağarcığını gözler önüne seren ve özenle kurulmuş Osmanlıca cümlelerden;

daha kısa, daha keskin, bazen de oldukça yakıcı nesirlere uzanır. Metinden anlaşıldığı üzere, kalemi-hitabeti kuvvetli, zeki bir kadın olan yazar -bir mektep eğitiminin yanı sıra bazı özel dersler de aldığından bahseder- kendisinin ve ailesinin maruz kaldığı acımasız haksızlıklara feryat etmeye eğilimlidir, ancak durumun mizahi ve ironik yönlerini gözlemlemekten de geri kalmaz.

Anlatının Değeri

Pervin'in anlatısının öncelikli ve en belirgin özelliği, bu dönem ve dönemin bazı önemli şahsiyetleri hakkında başka hiçbir yerde bulunmayan bilgiler vermesidir. Burada bulduğumuz Enver, İzmitli Mümtaz (Enver'in faaliyet sahasındaki çeşitli subaylar arasından çok önemli görevlerde hizmet eden *yaveri*), Süleyman Askerî (Teşkilat-ı Mahsusa başkanı), Cemal Paşa, Mustafa Kemal (Atatürk), Rauf (Orbay), "Çerkes" Ethem, onun ağabeyi "Çerkes" Reşid gibi şahsiyetlerin, birkaçı biraz gözden uzak, diğerleri ise somut olarak hepsi Pervin'in hatıratında yer almaktadır. Bu bize, grup dinamikleri hakkında -sadece dostluk değil, rekabete de dair- ipuçları vermektedir; daha açık söylemek gerekirse, tarihin bu döneminde böylesine derin izler bırakan, zaman zaman da şiddetli anlaşmazlıklara düşen subaylardan oluşan bu grubu birbirine bağlayan unsur, dostluk ve rekabetin gücü idi.

Hatırat, genel anlamda Birinci Dünya Savaşı hakkında anlatılanlara, özellikle de Kuşçubaşı Eşref'in uğradığı istismara dair bazı boşlukları doldurmamıza yardımcı olmaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki, hem bazı görevlerinin doğası gereği gizli yapılması gerektiğinden, hem de akabinde Ankara ile olan bağını koparmasından dolayı, Eşref'in hayatındaki asıl

olayların birçoğu hiç bilinmez, bilinenler de tartışmaya çok elverişlidir; olumsuz ifadelere dayanan bu bilgi kırıntıları ideolojik Kemalist anlatılarda ya da neredeyse menakıpname tarzında, popüler (bazen de aşırı milliyetçi) tutuma sahip yazılarda yakalanır. Pervin'in hatıratı belli noktalarında, mücadelenin harekât cephelerine dair öngörüler sunar; bu tahminlerin içeriden yani yazarın bakış açısıyla oluşmadığı kesindir, mevcut kaynaklardan gelmesi de imkânsız değilse de zordur. Örneğin burada Eşref'in savaş öncesinde Hint devrimci hareketleriyle bağlantı kurmak için bir dizi Avrupa başkentindeki görevi, hava keşif eğitimi uçuşlarındaki görevi, "Beş Türk"[8] ün Orta Asya'daki görevi, gemileri Basra Körfezi'ne kadar ilerlediğinde başlayan savaşın yüzünden daha sonra Eşref'in geri çağrılması, ayrıca Enver'e sadık subaylar arasında mevki ve görevler konusunda çıkan kavga ve benzeri faaliyetleri öğrenmekteyiz. Böylece Pervin'in anlatısında, bu örgütün savaş zamanındaki faaliyetleri ve kilit aktörleriyle ilgili, yerleri iyi belirlenmiş bir dizi hikâye yerleştirilmiştir.

Burada asıl söz konusu olan, Pervin'in savaş zamanında kendi hayatına ışık tutan anlatısının nitelikleridir. Buradaki gelişmelerin büyük bir kısmı, kocasını uzun yıllar kendisinden uzaklaştıran savaşın kendisine dayattığı *durağanlığın* neticesi olarak, şahsi ve ailevîdir. Anlatıdaki drama; zaman zaman yaşanan öfke nöbetleri, bazen de savaşın getirdiği ümitsiz ve hummalı hareketlilik etrafında yoğunlaşırken, Pervin ise uzun yıllar sürecek endişeli ve telaşlı bir bekleme sürecine terk edilmişti (bu bakımdan "endişe, telaş ve bekleyiş" şikâyeti rutin hale gelmişti, erkeklerde de durum farklı değildi). Pervin'in savaş zamanındaki dokunaklı yaşantısına birazdan geri döneceğim,

8 Ayrıntılı bilgi için bkz. Adil Hikmet Bey, Asya'da Beş Türk (ed. Yusuf Gedikli), (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017)

Eşref Bey "Beş Türkler"le Orta Asya seferinde

ancak burada sadece onun savaş zamanında yaşadıkları hakkında yorum yapmak istiyorum. Onun anlatısında aile ve evlilik bağlarının önemi ön plana çıkmaktadır (belki de alışılagelmiş bir olgudur bu). Onun kocasıyla oluşturduğu geniş ailesine dair ilk göze batan husus, çocuklarıyla birlikte güvenlik uğruna taşınmak zorunda kaldıklarında kalacak yer bakımından sığınmacı durumuna düşmüş olmalarıdır. Pervin, endişeli bir şekilde haber beklerken ya da haber beklemekten yorgun düştüğünde veya daha da kötüsü, haberlerin iyi olmadığı anlaşıldığında, akrabalarının özellikle de kayınvalidesinin rahatlatıcı ve teselli kaynağı olduklarını söyler. Pervin bu bakımdan, savaş zamanında hayatta kalmaları aile bağlarına ve desteğine bağlı olan sayısız benzeri gibidir.

Bahsedilen aile bağları hem savaş sırasında hem de hemen sonrasında Pervin ve çocuklarının Yunan işgalinin etkileri hakkındaki korkular nedeniyle Salihli'deki evlerini terk etmek zorunda kaldıkları zaman bilhassa değerliydi. Pervin'in ifadesine göre, önce İstanbul'un İngilizler tarafından işgali ve ardından Yunanların İzmir'i işgal ettiği haberleri "felaket üstüne felaket" idi. Ardından Yunan güçlerinin yaptığı baskılar ve hatta katliamlara dair haberler Pervin'e kadar ulaştı. O bölgedeki erkekler, Eşref ve Pervin'in çiftliğini bir buluşma yeri olarak kullanarak burada silah stokluyor ve devriyeler için keşif kolları oluşturuyordu. Enver Paşa, Birinci Dünya Savaşı başlarında İstanbul'u tehdit eden Çanakkale Savaşı'nda vatanı savunurken, müttefiklere karşı bir direniş harekâtı olması durumunda tedbir amacıyla Anadolu'nun çeşitli yerlerinde saklanması için mühimmat tedarik etmişti. 1919'da şiddet tehlikesi kendi bölgelerinde de baş gösterdiğinde, Pervin'in kayınvalidesi onların, erkek kardeşinin yaşadığı Bandırma'da güvende olabileceklerine dair tavsiyelerde bulundu. Oradan

gerekirse İstanbul'a geçebilirlerdi. Böylece Eşref'in iki erkek kardeşinin komuta ettiği silahlı süvari birliği refakatinde Akhisar üzerinden Bandırma'ya doğru yola çıktılar. Yolda, mücadele dönemi boyunca sürekli yerlerini değiştiren askerleri ve savaşmaya en az askerler kadar istekli olan sivilleri ifade eden direniş mücadelesinin bir parçası olarak, Salihli'deki evlerine doğru gitmekte olan Rauf (Orbay)'la karşılaştılar.

Sivil Cephe

Pervin'in hatıratı, savaşın askerî ve "sivil" cephesi arasındaki ilişkiyi anlamamıza da katkıda bulunmaktadır. "Askerî cephe" ve "sivil cephe" terimleri, iki cepheyi hem birbirinden farklı hem de açık bir şekilde birbirinden ayrılmış olarak; diğer yandan da, sadece vatanseverlik kavramının bir sonucu olmamakla beraber, birbirleriyle bağlantılı ve birbirine bağlı, hatta bağımlı olarak görme arasında yararlı bir gerginliği ifade eder. Çatışmanın askerî harekât çehresi ve sivil yankıları arasında görülen ailevî, ruhsal ve duygusal etkileri çok derin idi. Joanna Bourke'ün ifade ettiği gibi "Savaş terörü evcilleştirir".[9] Pervin'in metni bize, bu iki cephenin çoğu zaman iç içe geçtiğini, dolayısıyla da evliliği savaştan, ailevî hayatı da cephedeki hayattan ayırmanın çok zor olduğunu düşündürmektedir.

Savaş, başından beri Pervin ve Eşref'in evliliklerinin üçüncü bir parçası gibi hayatlarına girmiştir. Pervin, Osmanlı Devleti'nin 1914'te askerî kuvvetlerini seferber etmesinden önce bile askerî konular yüzünden ailevî hayatında tatsız kopukluklarla karşı karşıya kaldı. Pervin okuyucusuna, yeni evli bir çift olarak planlarının, evlenmek ve "yuvalarını kurmak" için kendisinin

9 Joanna Bourke, *Fear: A Cultural History* (London: Virago, 2005), 195.